

УДК 37.016:811.161.2

DOI [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5\(359\)-89-98](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5(359)-89-98)

Маркотенко Тамара Савеліївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри філологічних дисциплін
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
tamaramarkotenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2157-3508>

Мельник Лариса Володимирівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри філологічних дисциплін
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, Україна.
melniklarisa7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5999-4156>

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

В умовах сучасних викликів базова загальна середня освіта має забезпечувати розвиток і соціалізацію учнів, формування їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких та інших навичок (Українська мова). На необхідності розвитку дослідницьких здібностей учнів у процесі навчання наголошують О. Барановська О. та В. Паламарчук (Паламарчук & Барановська, 2018, с. 60). Як зазначає І. Олійник, дослідницька поведінка виступає універсальною характеристикою, що пронизує всі інші види діяльності особистості і відіграє важливу роль у розвитку пізнавальних процесів усіх рівнів, набутті соціального досвіду, у соціальному розвитку та становленні особистості (Олійник, 2019).

Фундаментальну роль у процесі формування успішної комунікації, грамотного та логічного викладу думок в усному мовленні й на письмі, здібності до аналізу, виховання креативної, творчої особистості з активною життєвою позицією відіграє українська мова. Перед учителем-словесником постає завдання не просто навчити учнів розуміти правила української мови, але й користуватися рідною мовою як засобом, що забезпечує процес розвитку особистості в усіх життєвих сферах. Реалізації цього завдання сприяє організація дослідницької діяльності учнів на уроках української мови.

Дослідницька діяльність у різних аспектах розроблялась у працях сучасних учених: С. Василюєвої, В. Гнедашева, В. Голобородька, Л. Задорожної, Т. Кудрявцевої, І. Лернера, О. Матюшкіна, М. Махмутова, В. Паламарчук, О. Пометун, С. Серової, А. Сиротенко, Г. Фреймана та ін. Зокрема, у них розкривається роль дослідницької діяльності учнів у становленні особистості, визначаються основні способи організації такої діяльності, обґрунтовується проблемність у навчанні й дидактичні основи формування мислення учнів, розробляються проблемно-пошукові методи викладання.

У працях українських методистів К. Баханова, Н. Бібік, Н. Буринської, С. Гончаренка, Л. Задорожної, О. Пометун, О. Савченко та ін. приділено увагу питанням формулювання проблемних завдань і методиці проведення уроків. Окремі аспекти дослідницької діяльності май-

бутніх учителів-словесників обґрунтовано Н. Волошиною, Н. Голуб, О. Горошкіною, С. Караманом, Л. Мацько, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Семеног, Т. Симоненко, Л. Струганець, Г. Токмань та ін.

Ще на початку ХХ століття Б. Райков запропонував термін «дослідницький метод», який тлумачиться як метод умовиводу від конкретних фактів, що самостійно спостерігають учні або відтворюють у досліді. У методичній і педагогічній літературі використовуються різні назви цього методу: пошуковий, евристичний, лабораторно-евристичний та ін.

Дослідницький метод забезпечує таку організацію навчання, в якій учні виступають у ролі дослідників: виокремлюють і визначають проблему, формулюють гіпотезу, шукають методи її розв'язання з опорою на отримані дані; здійснюють аналіз, зіставлення й оцінку отриманих результатів, роблять висновки й узагальнення, усвідомлюють провідні ідеї та поняття, а не одержують їх у готовому вигляді.

Як зазначає І. Зайченко, сутність дослідницького методу полягає в таких аспектах: учитель формулює учням проблему, на розв'язання якої виділяється певний відрізок часу; знання учні здобувають самостійно у процесі вирішення проблеми; учитель керує процесом розв'язання проблеми; навчальний процес характеризується високою ефективністю, навчання супроводжується підвищеним інтересом, здобуті знання відзначаються глибиною, міцністю, дієвістю (Зайченко, 2008).

Організація дослідницької діяльності на уроках української мови потребує високого рівня кваліфікації вчителя і відповідної підготовки учнів. До принципів дослідницької діяльності Т. Супрун відносить доступність, свідомість, природність, самодіяльність (Супрун, 2012, с. 260).

Однак до цього часу теоретичні основи організації дослідницької діяльності учнів і застосування дослідницького методу в навчанні української мови розглядалися недостатньо, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – розкрити поняття «дослідницька діяльність», висвітлити сутність дослідницької діяльності учнів на уроках української мови, окреслити методи та прийоми організації дослідницької діяльності й запропонувати вправи з формування дослідницьких умінь учнів на уроках української мови.

У Новій українській школі освітній процес здійснюється на основі діяльнісного підходу, що передбачає «спрямованість на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти» (Державний стандарт). Реалізації діяльнісного підходу, зокрема, сприяє організація дослідницької діяльності учнів.

Дослідницька діяльність здобувачів освіти – це творчий процес взаємодії двох суб'єктів (учителя й учнів) з метою пошуку відповіді на невідоме, у ході якого між ними відбувається трансляція культурних цінностей і, як результат, формується світогляд (Марченко, 2006, с. 103); це «пізнавальна діяльність, спрямована на вироблення нових знань про об'єкти і процеси, поглиблення вже накопичених знань з предмета, реалізацію власних бажань і можливостей, задоволення інтересів, розкриття задатків та здібностей кожної дитини. Ця діяльність передбачає отримання кожним її учасником конкретного результату у вигляді сукупності знань і вмінь» (Серова & Фоміна, 2006, с. 27).

Дослідницька діяльність розглядається і як сучасний інноваційний метод навчання, що включає в себе створення умов, за яких учні самостійно й охоче здобувають знання з різних джерел, навчаються застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань. Дослідницька діяльність передбачає внутрішньопредметні та міждисциплінарні зв'язки та забезпечує інформаційну системність у процесі засвоєння навчального матеріалу, розвиває дослідницькі вміння та аналітичне мислення. Дослідницьку діяльність слід реалізовувати в урочному, поза-

урочному, позашкільному напрямках. Під дослідницькою діяльністю старшокласників розуміють «самореалізацію власного творчого потенціалу, засіб розвитку аналітично-синтетичного мислення» (Білик & Михайлик, 2006, с. 29). Мотиваційною основою пошуково-дослідницької діяльності здобувачів освіти повинна стати потреба в нових враженнях і знаннях, набуття нового досвіду, невизначеність поставлених задач.

У ході дослідницької діяльності виробляється низка вмінь: аналітико-синтетичні, інформаційні, креативні, комунікативні. *Аналітико-синтетичні*: уміння аналізувати, синтезувати інформацію, виділяти головне, суттєве, описувати явища або процеси. *Інформаційні*: навички роботи з джерелами, технічними засобами інформації, бібліографічного пошуку. *Креативні*: уміння генерувати ідеї, створювати свій алгоритм вирішення поставлених завдань, переносити набуті знання й уміння в нові проблемні ситуації. *Комунікативні*: створення письмових та усних висловлювань, діалог з іншими, захист своєї думки у вигляді усного чи письмового повідомлення, уміння, у ході формування яких виявляються та максимально розвиваються індивідуально значущі позитивні нахили кожного здобувача освіти.

Розглядаючи дослідницьку діяльність на уроках філологічного циклу як засіб формування ключових компетентностей учнів, О. Хоменко серед дослідницьких умінь також називає сукупність цілеспрямовано підібраних теоретичних знань (уявлення про дослідження, етапи його реалізації та базовані на них практичні дії та операції, аналіз та узагальнення інформації, виділення головного та другорядного в дослідженні тощо), що покликані забезпечити формування процесуальної мотивації в учнів до дослідницької діяльності та процесу пізнання (Хоменко, 2021, с. 97).

Формування науково-дослідницьких умінь у здобувачів освіти – процес складний і довготривалий, який не виникає з нічого і не розвивається сам по собі, тому завдання вчителя – поступово і методично формувати дослідницькі навички; орієнтувати учнів на дослідницьку, проєктну роботу на уроках; сприяти підвищенню активізації та актуалізації навчальної діяльності дітей; виявляти та максимально розвивати індивідуально значущі позитивні нахили кожного школяра; застосовувати завдання і вправи, які б впливали на формування мовленнєво-комунікативних умінь; здійснювати постійний контроль за виконанням дітьми науково-дослідницьких робіт; аналізувати і виправляти помилки; визначати найкращі, найефективніші шляхи виконання роботи, а також з'ясовувати можливості подальшого застосування її результатів.

У процесі реалізації проблемного навчання на уроках української мови використовуємо такі методи: *проблемне викладення* (вчитель, який формулює проблему, указує на наявні протиріччя, визначає шляхи вирішення та доводить правильність вибраного варіанта; цей метод є ефективним лише у разі пояснення складних тем, коли необхідно продемонструвати учням хід думок, логіку викладення матеріалу та аналіз); *проблемний діалог* (творчий процес засвоєння знань за допомогою навмисно створеного діалогу); *проблемний аналіз* (пропонується прочитати правило та встановити, які проблеми завдання можна вирішити, знаючи його).

До прийомів, що зацікавлюють дітей і відіграють значну роль у формуванні дослідницьких навичок та набутті знань, відносимо гру-дослідження, в якій усі учасники об'єднані спільною метою, завданням; гра сприяє розвитку в учнів швидкості реагування в нестандартній ситуації, логічного і креативного мислення.

Наприклад, гра: «Хто більше назве слів?»

Клас ділиться на групи. Кожна група пише слова-синоніми до слів завірюха (*хуртовина, метелиця, віхола, заметіль, хуга, завія, сніговій, сніжниця, хуговій, хвища, хугавиця, хурделиця, хурделя, хурдига, хуртеча, сніговиця, віхало, завійниця, заметільниця, замета, завія, заметь, кушпела, кура, метіль, фуга, фурделиця, хижка, хиза, охиза, наруга, крутія, сніговійниця, снігокрутниця, буран, пурга, юга, буря, чвара, вітряниця*), говорити (*вимовляти, віщати,*

промовляти, прорікати, розмовляти, ректи, казати, висловлюватися, балакати, лопотіти, лопотати, гелготіти, герготати, джеркотіти, дейкати, шварготати, шваркотіти), горизонт (обрій, овід, видноколо, виднокрай, небокрай, небосхил, крайнебо, круговід, кругозір, кругогляд), гарний (вродливий, (з лиця) миловидний, милолиций; красивий, хороший, славний, фолькл.: гожий, красний, (вищою мірою, викликає захоплення) чудовий, чарівний, чудесний, пишній, (та ці ж слова з префіксом пре-) прекрасний / ін., розм.: казковий, (про одяг) елегантний, діал.: файний, лепський, хупавий).

Активно використовуємо на уроках української мови аналіз матеріалу та метод редагування, у процесі якого пропонуємо учням такі види робіт: заміна слів та конструкцій синонімічними чи антонімічними, уведення в текст мовних елементів (нових слів, словосполучень, частин речень), усунення з тексту мовних повторів, недоречностей, спрощення речень (спрощення фраз, поділ великого речення на частини тощо) чи, навпаки, побудова з простих речень складних.

Аналіз матеріалу:

Вправа. У всіх реченнях є вставні слова, ОКРІМ

А Як сказано в Біблії, не вихваляйся завтрашнім днем, бо не знаєш, що той день породить.

Б Засвітила ніч небесну люстру, і молодий місяць, як диригент, підняв руки (А. Пашкевич).

В Здавалося б, епістолярний жанр – давно в минулому, адже навіть надсилати паперові листи в час, коли можна легко відправити електронні, проте дехто полюбляє листуватися і традиційно (З підручника).

Г Віз увесь був дерев'яний: дід і прадід були чумаками, а чумаки не любили заліза, бо воно, казали, притягує грім (О. Довженко).

Д Неуважно слухаючи співрозмовника, ми, по-перше, ображаємо його, а по-друге, втрачаємо можливість набутти знань і життєвого досвіду інших (За Ю. Комарницькою). (Відповідь Б).

Вправа. У якому реченні вжито діалектне слово?

(1) Понад річкою гріються на сонечку і ... вигодовані на сільській безгормональній дієти гуси-лебеді, під парканами гонорово ходять надуті індики й метушаться кури. (2) А зверху, з парканних стовпів, проглядають чубаті півні, пильно стережуть своїх зозулястих. (3) На вигоні за селом мукають корови та мекають кози. (4) Серед села – дорога. (5) Вчора був дощ, тож вона виблискує на сонечку розкішними калюжами й калабанями, в котрих радісно хлюпаються качки (Дзвінка Торохтушко). (Відповідь: у 5 реченні).

Редагування:

Заміна слів і конструкцій синонімічними чи антонімічними

Вправа. Слово має обмежену кількість значень, але величезну кількість смислів залежно від мовленнєвих ситуацій. Укажіть, яке значення відповідає прикметнику «гарний» у поданих реченнях. Доберіть до цього слова синоніми, враховуючи контекст.

1. Приємний зовнішній вигляд; який відрізняється гармонією барв, ліній тощо. 2. Який має привабливу зовнішність, привабливі риси обличчя. 3. Який сприяє успіхові, пов'язаний з ним; вдалий. 4. Значний за кількістю або розміром. 5. Зразкової поведінки (про молодь, дітей).

Гарний син, тихий, роботящий (Ю. Яковлев). Тільки тепер усі побачили, який він був гарний, стрункий, широкогрудий – справжній красень (О. Гончар). Випав гарний ливний дощ (М. Коцюбинський). Гарна доля з родючого поля (Народна мудрість). Ой ялинко-дереvence! Ось тобі і те, і це, Щоб ти гарною була, Наче квітка розцвіла (М. Рильський).

Вправа. Поясніть значення художніх засобів у вираженні головної думки. Спробуйте утворити власні неологізми.

Сміється сміх. Горить на рукаві.

Сміється так дитинно, стопричинно.

Сміється українно – ми живі,

І карим сміхом двері в світ розчинено.
Сміється розум. Аж пашить крилом,
Сміється дотеп, смутком перешитий,
Добро сміється над горбатим злом.
А доки ми сміємось – будем жити! (І. Драч)

Вправа «Займи позицію: розмовляй українською». З'єднайте слова іншомовного походження з відповідними українськими.

Абсолютний – цілковитий, повний
адекватний – рівнозначний
азарт – запал
акомпанувати – пригравати
дайджест – короткий виклад
дебати – обговорення
девальвація – знецінювання, знецінення
деградація – занепад
деструктивний – руйнівний
дефект – вада, хиба, недолік
директива – настанова, вказівка, наказ
дистилювати – очищувати
ігнорувати – нехтувати, легковажити
ідентичний – тотожний, такий самий
ілюмінація – освітлення
іманентний – властивий, притаманний
імідж – образ
конкурс – змагання, суперництво
консолідувати – об'єднувати, згуртовувати
контракт – договір
контрастний – протилежний
конфронтація – протистояння
концентрація – зосередження, скупчення
корективи – поправки

Уведення в текст мовних елементів (нових слів, словосполучень, частин речень)

Вправа. Вставте подані слова в речення.

Перед виходом з помешкання не забудьте ... електроприлади, і, ... погоду, ... всі вікна.

А вимкнути, не дивлячись на, зачиніть
Б виключити, не дивлячись на, зачиніть
В виключити, незважаючи на, закрийте
Г вимкнути, незважаючи на, закрийте
Д вимкнути, незважаючи на, зачиніть (Відповідь: Д)

Усунення з тексту мовних повторів, недоречностей

Вправа «Я – літературний редактор» (відредагуйте словосполучення).

Моя автобіографія	Сказати лишнє
Бувші учні	Здавати екзамен
Відкрити вікно	Коврове покриття
Вільна вакансія	Меморіальний пам'ятник
Вірна відповідь	Смішна комедія
Вишукані делікатеси	Провальне фіаско
Ефектний засіб для прання	Уїдлива сатира

Спрощення речень (спрощення фраз, поділ великого речення на частини тощо) чи, навпаки, побудова з простих речень складних

Вправа. Поділіть складні речення на частини (розділові знаки пропущено). Запишіть кожну частину у вигляді окремого речення.

Захмарилось сонце вітерець повіває легесенько травка у покїс лягає співаючи пісню дівки й молодиці у валки громадять зелену травицю (В. Кулик). Облітає іржа опадає сусальна позолота проявляється в пам'яті істинне золото – Русь (І. Низовий). Широкий Дніпр не гомонить розбивши вітер чорні хмари ліг біля моря одпочить. Чорна хмара з-за лиману небо, сонце криє синє море звірюкою то стогне, то виє (З тв. Т. Шевченка).

Трансформація речень

Вправа. Заміни відокремленим означенням підрядну частину в реченні.

У місті Сарни на Рівненщині 1924 року народився один із найталановитіших фізиків-експериментаторів сучасності Георгій Шарпак, якого в 1992 році було відзначено Нобелівською премією з фізики.

Дослідницька діяльність здійснюється за принципом від простого до складного. Дослідницьку роботу слід впроваджувати, починаючи з найпростішого. Наприклад, під час вивчення теми «Звертання» варто пропонувати такі види робіт: дослідження-пошук: *знайдіть речення, у яких є звертання*; дослідження-конструювання: *визначте місце звертання в реченні; поясніть розділові знаки*; дослідження – творче спостереження: *чи є в тексті речення зі звертаннями? Яку роль вони відіграють?*; дослідження – творче конструювання: *побудуйте речення зі звертанням у різних позиціях, створіть із ними текст*.

Самостійна дослідницька діяльність у старших класах передбачає, що вже сформовані основні дослідницькі навички і починається самостійна дослідницька діяльність здобувачів освіти. І як результат проведеної роботи – написання дослідницьких робіт. Наприклад, під час вивчення фразеології можна запропонувати здобувачам освіти такі теми дослідження: «Крилаті вислови Т. Шевченка», «Чому ми говоримо *заварили кашу?*», «Творення фразем в українській мові», «Від казки до фразеологізму», «Фразеологізм як синтаксична одиниця й член речення», «Старослов'янські фразеологізми в українській мові».

При цьому процес дослідження має індивідуальний характер і відбувається за такою схемою:

- вибір теми, усвідомлення проблеми та її самостійне оформлення;
- складання плану роботи;
- підбір джерел і літератури;
- знайомство з джерелами і складання на їх основі плану написання дослідження;
- формулювання робочої гіпотези. Гіпотеза є невід'ємною частиною поставленої мети. Як правило, гіпотеза закладає структуру роботи, дозволяє поетапно, а не хаотично просуватися до досягнення мети;

- відбір та оцінка фактів, обробка та систематизація зібраного матеріалу;
- написання роботи;
- її рецензування і доопрацювання;
- остаточне редагування та оформлення;
- захист роботи, презентація результатів проведеного дослідження.

Завдяки організації дослідницької діяльності на уроках української мови здобувачі освіти набули умінь організовувати спеціальні спостереження над мовним матеріалом; виконувати аналітичні дії (аналізувати, порівнювати, систематизувати, узагальнювати, доводити, обґрунтовувати, класифікувати); встановлювати причиново-наслідкові зв'язки; самостійно розв'язувати нові пізнавальні завдання; розвинули умінь усвідомлювати структуру власної пізнавальної діяльності (мету, план здійснення, процес здійснення плану, оцінювання результату); підвищилася зацікавленість учнів як навчальним предметом, так і дослідницькою діяльністю.

Отже, модернізація освітньої системи вимагає використання таких педагогічних технологій і методів, які б не просто поповнювали знання учнів, а й розвивали б самостійність, умінь творчо мислити, розв'язувати навчальні й практичні завдання тощо. До таких слід віднести дослідницьку діяльність учнів, зокрема, на уроках української мови.

Дослідницька діяльність є продуктивною діяльністю, яка дозволяє найбільш повно виявляти й розвивати інтелектуальні й потенційні творчі здібності дітей, є складовою частиною творчої діяльності здобувачів освіти, адже стимулює розвиток їхньої креативності та розумових процесів. Дослідницька діяльність на уроках української мови успішно реалізується через використання активних методів навчання пошукового спрямування, зокрема проблемного викладу й дослідницького методу. Також доречним є застосування частково-пошукового методу, коли учитель конструює завдання, ділить на допоміжні, накреслює план пошуку, а сам план реалізує учень. При цьому використовуються такі прийоми частково-пошукового методу, як усне слово, евристична бесіда, таблиці, картини, коментовані вправи з формулюванням висновків, творчі вправи, практичні роботи тощо.

Дослідницька робота здобувачів освіти є ефективним методом поєднання навчання з практикою, який дозволяє якісно виконати одне з актуальних завдань сучасної освіти – пошук оптимальних шляхів зацікавлення дітей навчанням, підвищення їхньої розумової активності, спонукання до творчості; виховувати у дитини здатність здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях; формувати вміння практичного і творчого застосування здобутих знань. Дослідницька діяльність й інтеграція навчання й науки потребують поступової й систематичної підготовки здобувачів освіти з урахуванням їхніх вікових і психологічних особливостей. Тому перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виділенні й аналізі етапів формування дослідницьких умінь учнів.

Список використаної літератури

1. Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
2. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2018-3-60-66>.
3. Олійник І. В. Психолого-педагогічні детермінанти формування дослідницьких здібностей. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2019. № 2 (18). С. 93-102. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2019-2-18-11>.
4. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2008. 528 с. URL: https://pidru4niki.com/14280824/pedagogika/klasifikatsiya_metodiv_navchannya.

5. Супрун Т. П. Метод дослідження як один із пріоритетних методів роботи на уроках української мови та літератури (із досвіду впровадження системи пошуково-дослідницької роботи). *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 4 (44). С. 256–263.

6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.

7. Марченко О. Становлення інноваційної особистості педагога-дослідника в умовах шкільного наукового товариства. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2006. Вип. 295. С. 102–107.

8. Сєрова С. О., Фоміна Н. В. Шлях у світ наукових технологій. *Управління школою*. 2006. № 3. С. 27–29.

9. Білик Н., Михайлик Л. Організація учнів профільних класів на наукову діяльність. *Директор школи*. 2006. № 23-24. С. 29–35.

10. Хоменко О. В. Дослідницька діяльність на уроках української мови та літератури як засіб формування ключових компетенцій учнів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2021. № 1 (21). С. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2021-1-21-11>.

References

1. *Ukrainska mova. 5-9 klasy. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [The program for secondary schools]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> [in Ukrainian].

2. Palamarchuk, V. F., & Baranovska, O. V. (2018). Pedagogichni tekhnolohii navchannia v umovakh novoi ukrainskoi shkoly: vektor rozvytku [Pedagogical learning technologies in the conditions of the new Ukrainian school: vector of development]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 3, 60–66. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2018-3-60-66> [in Ukrainian].

3. Oliinyk, I. V. (2019). Psykholoho-pedahohichni determinanty formuvannia doslidnytskykh zdibnostei [Psychological and pedagogical determinants of formation of research abilities]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia» – Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology»*, 2 (18), 93–102. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2019-2-18-11> [in Ukrainian].

4. Zaichenko, I. V. (2008). Pedahohika [Pedagogy]. Kyiv: Osvita Ukrainy. Retrieved from https://pidru4niki.com/14280824/pedagogika/klasifikatsiya_metodiv_navchannya [in Ukrainian].

5. Suprun, T. P. (2013). Metod doslidzhennia yak odyin iz priorytetnykh metodiv roboty na urokakh ukrainskoi movy ta literatury (iz dosvidu vprovadzhennia systemy poshukovo-doslidnytskoi roboty) [The research method as one of the priority methods of work in Ukrainian language and literature lessons (from the experience of implementing the search and research work system)]. *Tavriiskyi visnyk osvity – Tavriiskyi herald of education*, 4 (44), 256–263 [in Ukrainian].

6. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [State standard of basic and full general secondary education]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Marchenko, O. (2006). Stanovlennia innovatsiinoi osobystosti pedahoha-doslidnyka v umovakh shkilnoho naukovoho tovarystva [The formation of an innovative personality of a teacher-researcher in the conditions of a school scientific society]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Seriiia «Pedahohika ta psykholohiia» – Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Series «Pedagogy and Psychology»*, 295, 102–107 [in Ukrainian].

8. Sierova, S. O., & Fomina, N. V. (2006). Shliakh u svit naukovykh tekhnolohii [The way to the world of scientific technologies]. *Upravlinnia shkoloiu – School management*, 3, 27–29 [in Ukrainian].

9. Bilyk, N., & Mykhailyk, L. (2006). Orhanizatsiia uchniv profilnykh klasiv na naukovu diialnist [Organization of students of specialized classes for scientific activity]. *Dyrektor shkoly – School Director*, 23-24, 29–35 [in Ukrainian].

10. Khomenko, O. V. (2021). Doslidnytska diialnist na urokakh ukrainskoi movy ta literatury yak zasib formuvannia kliuchovykh kompetentsii uchniv [Research activities in Ukrainian language and literature classes as a means of forming key student competencies]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedagogika i psykholohiia» – Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology», 1 (21)*, 96–101. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2021-1-21-11> [in Ukrainian].

Маркотенко Т. С., Мельник Л. В. Дослідницька діяльність здобувачів освіти на уроках української мови

У статті розкрито поняття «дослідницька діяльність», проаналізовано дослідницьку діяльність учнів на уроках української мови, спрямовану на інтеграцію навчання й наукового пошуку, розв'язання нових для здобувачів освіти проблем і реалізацію поставлених теоретичних і практичних завдань.

Визначено основні принципи дослідницької діяльності, серед яких доступність, свідомість, природність, самодіяльність. Окреслено методи й прийоми організації дослідницької діяльності, що сприяють формуванню в здобувачів освіти аналітичних здібностей, уміння порівнювати, класифікувати та узагальнювати інформацію.

Визначено сутність дослідницького методу, з'ясовано, що завдяки дослідницькій діяльності виробляється ряд умінь: аналітико-синтетичні (уміння аналізувати, синтезувати інформацію, виділяти головне, суттєве, описувати явища або процеси); інформаційні (навички роботи з джерелами, технічними засобами інформації, бібліографічного пошуку); креативні (уміння генерувати ідеї, створювати свій алгоритм вирішення поставлених завдань, переносити набуті знання й уміння в нові проблемні ситуації); комунікативні (створення письмових та усних висловлювань, діалог з іншими, захист своєї думки у вигляді повідомлення).

Запропоновано вправи й дослідницькі завдання з української мови, що можуть застосовуватися в процесі формування дослідницьких умінь здобувачів освіти. Доведено, що використання елементів проблемного, пошукового й дослідницького методів робить навчання української мови більш продуктивним, а розвиток дослідницьких умінь учнів сприяє активізації в них пізнавального інтересу й мотивації до навчання.

Ключові слова: дослідницька діяльність, дослідницькі вміння, метод навчання, здобувачі освіти, українська мова.

Markotenko T., Melnyk L. Research activities of students at in Ukrainian language lessons

The article reveals the concept of «research activity», analyzes the research activity of students in Ukrainian language classes, aimed at integrating learning and scientific research, solving new problems for those seeking education, and implementing set theoretical and practical tasks.

The main principles of research activity are defined, including accessibility, consciousness, naturalness, self-activity. The methods and techniques of organizing research activity are outlined, which contribute to the formation of analytical abilities in students, the ability to compare, classify and summarize information.

The essence of the research method is defined, it was found that a number of skills are developed thanks to research activities: analytical and synthetic (the ability to analyze, synthesize information, highlight the main, essential, describe phenomena or processes); information (skills for working with sources, technical means of information, bibliographic search); creative (ability to generate ideas, create one's own algorithm for solving tasks, transfer acquired knowledge and skills to new problem

situations); communicative (creating written and oral statements, dialogue with others, defending one's point of view in the form of message).

Exercises and research tasks from the Ukrainian language are proposed, which can be used in the process of forming the research skills of students of education. It has been proven that the use of elements of problem-based, search and research methods makes learning the Ukrainian language more productive, and the development of students' research skills contributes to the activation of their cognitive interest and motivation to study.

Key words: research activity, research skills, teaching method, students of education, Ukrainian language.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 27.11.2023 р.
Прийнято до друку 22.12.2023 р.